

Prof. dr hab. Halina Pelcowa
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej
w Lublinie

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Karoliny Keler
pt. *Językowo-kulturowy obraz życia codziennego*
mieszkańców Gochów na podstawie analizy rozmów z mieszkańcami gminy
Lipnica. Wybrane zagadnienia,
napisanej pod kierunkiem naukowym prof. dra hab. Marka Cybulskiego,
Uniwersytet Gdański, Wydział Filologiczny,
Gdańsk 2023, stron 275.

Rozprawa doktorska mgr Karoliny Keler pt. *Językowo-kulturowy obraz życia codziennego mieszkańców Gochów na podstawie analizy rozmów z mieszkańcami gminy Lipnica. Wybrane zagadnienia*, przygotowana na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Gdańskiego pod kierunkiem naukowym prof. dra hab. Marka Cybulskiego, wpisuje się w obraz codziennej rzeczywistości wiejskiej z kilkoma istotnymi fragmentami życia człowieka: od narodzin do zaślubin.

Kompozycja pracy jest przejrzysta i logiczna, o wyraźnie rozcłonkowanej budowie, spójna językowo i materiałowo. Składa się z trzech zasadniczych części: teoretycznej, badawczej i podsumowującej, poprzedzonych wstępem, a zakończonych bibliografią oraz streszczeniami w języku polskim i angielskim.

Metodologicznie i materiałowo rozprawa doktorska mgr Karoliny Keler sytuuje się w nurcie aktualnych badań dialektologicznych, z wykorzystaniem założeń etnolingwistycznych i etnologicznych, oraz z głębokim zanurzeniem w kulturę materialną i duchową regionu. Ważnym atutem jest obszerny oraz bogaty kulturowo i obyczajowo materiał językowy, pozyskany przez Doktorantkę samodzielnie na ściśle zakreślonym obszarze i według dobrze zaplanowanej kwerendy językowo-kulturowej, wpisanej w obraz świata mieszkańców krainy Gochów.

Jako metodę pozyskania materiału badawczego Doktorantka wykorzystwała wywiad bezpośredni, a jako metodę opisu koncepcję językowego obrazu świata. Przedstawiona w części pierwszej rozprawy doktorskiej szczegółowa charakterystyka przedmiotu, celu i zakresu badań, metodologii językowo-kulturowego obrazu świata i strategii badawczych, oraz nakreślenie historii regionu i jego specyfiki, a także wyjaśnienie pochodzenia nazwy Goch, daje dobre podstawy do przejścia w następnej części pracy (II – badawczej) do szczegółowych analiz językowych z segmentacją i interpretacją materiału terenowego.

Część zasadniczą rozprawy doktorskiej stanowi rozdział badawczy, składający się z sześciu segmentów, przybliżających obraz narodzin dziecka i – poprzez chrzest, pielęgnację dziecka, młode lata i planowanie rodziny – przechodzących do wesela, z chronologicznym porządkiem danych językowych i życiowych, wpisanych w materiał badawczy, będący świadectwem bogactwa postrzegania świata i rozbudowanej świadomości językowej mieszkańców gminy Lipnica.

Jest to bardzo drobiazgowo i kompetentnie rozpisany językowo-kulturowy obraz świata Gochów, przedstawiony na przykładzie dwóch obrzędów przejścia: narodzin i zaślubin, zazębiających się i powiązanych ze sobą myślą przewodnią, zamkniętą w codziennym życiu mieszkańców, z elementami pośrednimi (młode lata czy planowanie rodziny). W sześciu wydzielonych obszarach tematycznych: narodziny, chrzest, pielęgnacja dziecka, młode lata, planowanie rodziny, wesele, Doktorantka przedstawia z jednej strony codzienność kaszubskiej wsi, z drugiej jej zanurzenie w obyczajowość i obrzędowość ludową oraz zachowania magiczne towarzyszące kolejnym etapom życia człowieka. Językowy obraz świata, szczegółowo opracowany w teoretycznej części pracy, został umiejętnie wpisany w sferę obyczajów i obrzędów kaszubskich praktykowanych przez Gochów.

Każdy segment, zawierający jedno pole tematyczne, został podzielony na mniejsze części odpowiadające w etnolingwistyce fasetom, obejmującym zespoły semantyczne zgrupowane wokół sześciu pojęć nadrzędnych, rozbitych na szczegółową konceptualizację świata, z uwzględnieniem wiedzy i świadomości językowo-kulturowej informatorów reprezentujących trzy grupy wiekowe.

W kolejnych segmentach części badawczej Doktorantka wydziela zespół pojęciowy, poddany następnie szczegółowej analizie językowej, poczynając od narodzin dziecka. Ten obszar tematyczny grupuje słownictwo i dłuższe wypowiedzi dotyczące porodu, płci dziecka, osób obecnych przy narodzinach, przesądów związanych z wyglądem noworodka (szczególnie włosami i zębami) oraz charakterystyki dziecka z niepełnosprawnością (por.: *Pòród. Órt dzecka. Lepi knóp czę dzéwczã? Òsobë przë pòrodze. Chto mógl bëc przë narodzënach? Przesądë sparlãczoné z wëzdrzenim dziecka. Włosë. Zãbë. Dzecë z ùłómnosçą*). Drugim ważnym segmentem jest chrzest dziecka, konkretyzowany językowo nie tylko przez samo słowo chrzest i jego symbolikę, ale także przez termin chrztu, wybieranie imienia, ubranie do chrztu, rolę rodziców chrzestnych i przedmiotów dawanych dziecku oraz czynności mających zapewnić powodzenie w przyszłym życiu (por.: *Czedë nôlepi òchrzcëc dzeckò? Wëbiéranie miona dlô dziecka. Òbleczënk dzecy do chrztu. Dôwanié dzeckù zachów do chrztu. Co sã robiło, żebë dzeckò bëło mądre*). Przesady i zwyczaje towarzyszą także pielęgnacji dziecka. Są widoczne w ubiorze, obcinaniu włosów i paznokci, karmieniu, higienie, kąpeli, śnie i czasie spędzonym z dzieckiem, ze wspólnymi wykładnikami treściowymi w postaci: *òbleczënk, włosë, paznokce, futrowanié, kąpanié, spik, czas z dzeckã*. Kolejnym segmentem są młode lata z wyodrębnionymi kilkoma mikropolami semantycznymi, dotyczącymi obchodzenia pierwszych narodzin, zabaw, nauki i wychowania, kar i nagród, problemów dojrzewania, makijażu i chodzenia na zabawy taneczne, oraz towarzyszącymi im nazwami: *roczk, fajrowanié, rózańc, czeliczek, ksążka, pieniądze* (por.: *Òbchòdzenie roczkù dziecka. Jigrë dzecy. Òbòwiązk ùczeniô. Kòranié dzecy. Nòdgradzanié dzecy. Dolmaczenié dzecóm ò jiwrach sparlãczonëch z doróstanim. Malowanié dzewùsów. Chòdzenie na zòbawë*). Najszerzej przedstawione jest planowanie rodziny i ściśle z tym powiązane wesele, które zostało omówione na ponad stu stronach. Jest to w pełni uzasadnione, gdyż z czynnościami poprzedzającymi zaślubiny i z samym weselem wiąże się więcej wróżb, zwyczajów i wierzeń niż w pozostałych polach semantycznych. Istotne znaczenie ma zarówno okres planowania rodziny z takimi wykładnikami, jak: *Rôjbë. Szukanié kawaléra i brutczy. Robòta rôjcé. Pòsóg. Nôlepszó*

*kandidatka i kandydat do żeńbë. Òbniechanié żeńbë. Zmówinë lub zrākawinë. Zópòwiescë, czyli: poszukiwanie kawalera i panny, rola swata, cechy kandydatów do ożenku, rezygnacja z zawarcia związku małżeńskiego, zaręczyny, zapowiedzi, zastrzeżenia do zawarcia związku małżeńskiego, tłuczenie szkła przed ślubem, przygotowania do wesela, jak i rolę samych zaślubin, z funkcją družbów, terminem ślubu, błogosławieństwem, bramami weselnymi, jadłospisem, przebierańcami, zakończeniem wesela i towarzyszącymi przesadami oraz zwyczajami (por.: *Zastrzedzi do ożenku. Pùlter. Przërëchtowania wiesela. Wëbiéranie družbów. Czas na wieselé. Błogòsławieństwò. Brómë. Wieselny stół. Wieselny przebiérančë. Wiesela kùnc. Wieselné przesqdë i zwëczy, bë młodim žëło so szczestlëwie. Bë bëło co jesc. Bë žëło so szczestlëwie. Bë žëcé bëło słodczé. Bë žeńba bëła spełniono. Na bëlny pòczqtk. Chto bãdže rządzyl doma. Chto bãdže òbrotny. Chto kasq rządzyl. Szpòrtowno. Na zgòdã i bògactwò. Na dłudžé žëcé. Zwëczy. Ûrok na młodëch. Wrózbë*). Doktorantka wymienia kolejne elementy, wydzielając sześć domen tematycznych z leksykalną i kulturową segmentacją materiału oraz ze wskazaniem na różnice pokoleniowe, kształtujące daną sferę ludzkiego życia. Analizy językowe, wtopione w pokoleniowość i kulturowy obraz świata, są wnikliwe, wyczerpujące, opatrzone wszystkimi niezbędnymi i koniecznymi elementami aparatu naukowego, umiejętnie włączonymi w tok rozważań.*

W części analitycznej Doktorantka podaje pełne wypowiedzi osadzone w kontekście kulturowym, a następnie w podsumowaniu rozpisuje je na szczegółowe leksemy i sytuacje. Na szczególną uwagę zasługuje wielość przywołań cytatuowych, wskazujących na trafność klasyfikacji naukowej zebranego materiału, ale też w sposób wyrazisty semantycznie odwołujących się do nominacji onomazjologicznych mieszkańców badanych miejscowości. Ponadto, wszystkie leksemy zostały sprawdzone leksykograficznie i semantycznie oraz porównane ze słownikami polsko-kaszubskimi, słownikiem Bernarda Sychty oraz opracowaniami z zakresu języka, kultury i etnografii Kaszub (por. m. in.: opracowania F. Lorentza, A. Fischera, F. Ceynowy, R. Kukiera, J. Łęgowskiego (Nadmorskiego), J. Borzyszkowskiego, J. Tredera, E. Brezy). Ta część rozważań jest bardzo ważna i ciekawie pomyślana. Pozwala spojrzeć na analizowany materiał z różnych punktów widzenia, pokazując

zarówno obraz całościowego postrzegania obrzędów przejścia, jak i wiedzę jednostkową zamkniętą w świadomości osób młodych, średniego pokolenia i grupy najstarszych mieszkańców gminy Lipnica.

Trzecia część rozprawy doktorskiej zawiera wnioski i podsumowania wynikające z analizy zebranego materiału. Doktorantka wskazuje w niej na różnice pokoleniowe w postrzeganiu językowo-kulturowego obrazu życia codziennego mieszkańców Gochów oraz zmiany, jakie zaszły w ostatnich latach. Tu mieści się także krótka charakterystyka etymologiczna, semantyczna i strukturalna analizowanego słownictwa. Rozważania językowe dopełnia kilka dołączonych historii i opowiadań, pokazujących wartość i piękno regionu zamknięte w języku i kulturze, z licznymi żartobliwymi opowieściami i skojarzeniami, często będącymi wynikiem przekształceń semantycznych.

Praca doktorska mgr Karoliny Keler jest zwarta metodologicznie i interpretacyjnie, bogata materiałowo, oparta na samodzielnie zebranych danych językowych od kilkudziesięciu mieszkańców w różnym wieku i o różnym statusie społecznym. Doktorantka trafnie wyciąga wnioski i podbudowuje je obszerną i kompetentnie wykorzystywaną literaturą przedmiotu. Stara się wydobyć ze zgromadzonego materiału każdy, nawet najdrobniejszy szczegół, mający znaczenie w określeniu specyfiki językowej i kulturowej badanego obszaru.

W zakończeniu rozprawy (strona 247) Doktorantka pisze, że praca nie pretenduje do miana wyczerpującego i pełnego ukazania językowo-kulturowego obrazu świata mieszkańców Gochów, a jedynie wskazuje na zawarty w niej materiał jako punkt wyjścia do kolejnych badań. Po przeczytaniu pracy doktorskiej Pani mgr Karoliny Keler nie mogę się z tą tezą zgodzić. Nie jest to tylko punkt wyjścia do szerszych badań, ale solidne opracowanie znacznego wycinka dziedzictwa językowego i kulturowego, wpisanego w codzienne życie mieszkańców regionu o wyjątkowych walorach tożsamościowych. Język i kultura tej części Kaszub, podobnie jak innych regionów, ulega zmianom prowadzącym do stopniowego zanikania dawnych form, znaczeń i wyrazów. W obliczu współczesnych przemian i tendencji globalizacyjnych, badanie językowo-kulturowego obrazu tego niezwykłego miejsca na

mapie językowej Polski, jest sprawą pilną i konieczną. Pani mgr Karolina Keler podjęła w rozprawie doktorskiej powinność ochrony ważnego wycinka dziedzictwa przodków i z pełną odpowiedzialnością ją zrealizowała, wpisując się – zgodnie z założeniem Konwencji UNESCO 2003¹ – w ochronę niematerialnego dziedzictwa jako źródła różnorodności i bogactwa kulturowego.

Mimo mojej ogólnie bardzo wysokiej oceny, praca nie jest wolna od drobnych potknięć i usterek. Zabrakło wykazu nazewnictwa związanego z obrzędami przejścia, zebranego w jednym miejscu na końcu pracy, np. w formie niewielkiego słowniczka kaszubsko-polskiego, przydatnego szczególnie dla czytelnika spoza badanego terenu. Warto też zwrócić uwagę na stronę stylistyczną, częściowo powiązaną z niezbyt zręczną kwalifikacją terminologiczną (np. „Analiza ta została przeprowadzona w kontekście badań opartych na językoznawstwie i kulturoznawstwie, tj. według jednej z jej podstawowych kategorii metod, jaką jest językowy i kulturowy obraz świata” – s. 6), interpunkcją, niepotrzebnymi powtórzeniami (m.in.: powielaniem przykładów w części opisowej i w podsumowaniu), a także nieściśłością w sygnowaniu i przywoływaniu skrótów źródeł (por. s. 45: SGK – i nienumerowaną stronę 271 – SY; w obu wypadkach jest to skrót tego samego źródła, czyli *Słownika gwar kaszubskich na tle kultury ludowej* Bernarda Sychty). Przy przygotowaniu pracy do druku, warto takie elementy wyeliminować. Jednak, tych kilka niefortunnych sformułowań stylistycznych czy powtórzeń, łatwych do usunięcia, nie umniejsza wysokiej wartości rozprawy doktorskiej, przygotowanej ze znajomością zarówno problematyki metodologicznej, jak i specyfiki terenowych badań dialektologicznych.

Konkluzja

Praca doktorska mgr Karoliny Keler jest opracowaniem o dużych walorach poznawczych, przygotowanym ze znajomością zarówno założeń teoretycznych, jak i domeny praktycznej badań, z trafnie wykorzystaną literaturą przedmiotu i dobrą znajomością regionu. Wpisana w nurt szeroko rozumianej dialektologii, zespala

---

¹ Konwencja UNESCO 2003 w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, sporządzona w Paryżu dnia 17 października 2003 r., Dziennik Ustaw z 19 sierpnia 2011 roku, nr 172, poz. 1018.

badania gwarowe z etnolingwistycznymi, etnologicznymi i etnograficznymi. Niepodważalnym walorem jest bogata i obszerna część dokumentacyjna, zgromadzona przez Doktorantkę w wyniku bezpośrednich badań ankietowych, z wykorzystaniem konkretnego materiału językowego, zebranego osobiście w terenie, który dobrze zna i rozumie jego specyfikę. Dzięki dokładności opisu i wykorzystaniu wszystkich dostępnych źródeł dotyczących języka kaszubskiego i jego językowo-kulturowego obrazu, opracowanie staje się swoistym kompendium wiedzy na temat funkcjonowania pola semantycznego związanego z człowiekiem i jego egzystencją, wpisaną w codzienność oraz obrzędowość regionalną i lokalną z bogactwem nazw i form opisu. Analizy są wyczerpujące, a sądy formułowane z rozwagą metodologiczną, wartościowe i trafne interpretacyjnie, co pozwala na postawienie tezy, że założenia metodologiczne pracy zostały w pełni zrealizowane. Doktorantce udało się wydobyć i ocalić od zapomnienia obraz obyczajowości rodzinnej, towarzyszącej codziennemu życiu mieszkańców, ujętemu w kontekście tożsamości regionalnej. Jest to praca pisana „z sercem” i miłością oraz z pokorą do regionu i jego bogactwa językowo-kulturowego, zamkniętego – z pozoru – w prostych i powtarzalnych elementach towarzyszących ludzkiej egzystencji, a uświęconych tradycją przekazywaną z pokolenia na pokolenie.

Praca powinna zostać opublikowana, porusza bowiem problemy istotne dla funkcjonowania współczesnego człowieka, dla którego zrozumienie przeszłości jest kluczem do lepszego wykorzystania teraźniejszości. Specyfika obrzędów przejścia jest nie tylko utrwaleniem tradycyjnego obrazu dziedzictwa językowo-kulturowego, ale także dotyczy spraw ważnych społecznie i tożsamościowo, wpisanych w system wartości mieszkańców badanego regionu.

***

Podsumowując, stwierdzam, że przedłożona mi do oceny rozprawa doktorska Pani mgr Karoliny Keler pt. *Językowo-kulturowy obraz życia codziennego mieszkańców Gochów na podstawie analizy rozmów z mieszkańcami gminy Lipnica. Wybrane zagadnienia*, przygotowana na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Gdańskiego pod kierunkiem naukowym prof. dra hab. Marka Cybulskiego, spełnia

wymogi określone w art. 13 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule z zakresu sztuki (Dz. U. z 2003 r. Nr 65, poz. 595; z późn. zm.). W związku z tym, z pełnym przekonaniem wnioskuję o przyjęcie rozprawy doktorskiej mgr Karoliny Keler i dopuszczenie Autorki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

/prof. dr hab. Halina Pelcowa/

Lublin, 21 sierpnia 2023 r.